

Особливості поширення субнаціональних анклавів й ексکلавів у країнах Азії

Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин СХУ ім. Лесі Українки

Здійснено просторовий аналіз поширення субнаціональних анклавних територій на найвищому просторовому рівні адміністративно-територіального поділу усіх країн Азії. Виділено чотири групи азійських країн за ступенем анклавності/ексклавності їхніх державних територій.

Ключові слова: анклав, анклавність, адміністративно-територіальна одиниця, ексклав, країна, субнаціональний.

Lazhnik V. Y. Sub-national Enclaves and Exclaves in the Countries of Asia. The spatial analysis of the sub-national enclave territories' spread at the highest level of the spatial administrative and territorial division of Asian countries is made. Four groups of Asian countries have been determined according to their national territories enclave/exclave degree.

Key words: enclave, enclave degree, administrative and territorial unit, exclave, country, sub-national.

Актуальність теми дослідження. Серед різноманітних об'єктів країнознавчого дослідження особливе місце займають анклави й ексклави як своєрідні просторові політико-географічні феномени, виникнення яких пов'язане з низкою історичних, політичних, соціально-економічних і природних факторів. Їх виникнення й функціонування має свої історичні, просторові й функціональні особливості в різних країнах світу, які потребують детальнішого вивчення з погляду політико-географічного країнознавства та інших наукових дисциплін. У вітчизняній країнознавчій науці й політичній географії цим просторовим феноменам приділена незначна увага. Більшою мірою розглядаються держави-анклави й міждержавні анклави й ексклави, проте субнаціональні анклави як окремий вид анклавних територій та їх поширеність у різних регіонах і країнах світу в українській науковій літературі практично не аналізуються.

Мета нашого дослідження – виявити особливості просторової локалізації субнаціональних анклавів найвищого ієрархічного порядку в країнах Азії. Основні завдання дослідження – виявити наявність внутрішніх (субнаціональних) анклавів й ексکلавів у країнах Азії й розглянути особливості поширення таких анклавних територій в окремих країнах Азійського континенту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття «анклав (енклав)» й «ексклав» широко використовуються в географії, геополітиці та країнознавстві для характеристики відособлених частин окремих країн, відділених від їх основної території територією іншої (інших) країн й які характеризуються специфічним географічним положенням у політико-географічному просторі. Під анклавом на країнознавчому рівні розуміють територію країни або її частину, повністю оточену територією іншої держави, тоді як ексклав – це частина території держави, оточена чужими територіями відносно території своєї

держави. Якщо такі території мають вихід до морів, їх називають напіванклавами або напівексклавами. Зарубіжні вчені Є. Ю. Винокуров [4], Ю. М. Зверев [9], Ю. Д. Рожков-Юрьєвський [12], С. Ніс, Дж. У. С. Робінсон та ін. виділяють декілька типів анклавів. Класифікувати субнаціональні анклави й ексклави можна за різними ознаками, виходячи з доцільності розгляду на різних просторових рівнях аналізу. Анклави й ексклави можуть бути й зовнішніми, й внутрішніми відносно конкретної країни. Зовнішні (міждержавні або міжнародні) анклави/ексклави, зазвичай, оточені чи відділені від материнської держави територіями іноземних держав, а внутрішні або адміністративні – це адміністративно-територіальні одиниці (АТО) своєї ж країни, оточені територією іншої АТО або відділені від основної частини АТО, до складу якої вони входять, територією однієї або декількох інших АТО. Відмінні риси цих типів анклавних територій показано в працях Є. Ю. Винокурова [4] та інших учених. Зокрема, в одній із наших праць детальніше розглянуто основні особливості субнаціональних анклавних територій та їх поширеність на прикладі країн Європи [10]. У країнах світу нині існує велика кількість субнаціональних анклавів на різних просторових рівнях систем їхнього адміністративно-територіального поділу (АТП), особливо в країнах із домінуванням гірського рельєфу та складною політичною історією формування території країни й системи їхнього адміністративно-територіального поділу.

У цій статті головна увага нами зосереджена на аналізі поширеності субнаціональних (внутрішніх) анклавів й ексклавів у країнах Азії, що є продовженням низки публікацій про географію субнаціональних (внутрішніх) анклавних територій у країнах різних континентів світу. Для розгляду взято найвищий просторовий рівень адміністративно-територіального поділу країн Азії. Для субнаціональних анклавів/ексклавів країн Азії характерна територіальна обмеженість, малопотужний природно-ресурсний потенціал, недостатньо ємкий внутрішній ринок, обмежені можливості для розвитку промисловості, переважно сільськогосподарська спеціалізація, високі транспортні витрати, специфіка етнічного складу населення, обмеженість господарських, соціальних, культурних та інших зв'язків тощо.

Країнознавчо-просторовий аналіз наявності субнаціональних (внутрішніх) анклавів/ексклавів найвищого (першого) просторового рівня в країнах Азії нами здійснено з використанням доступних картографічних матеріалів політико-адміністративного змісту й різноманітних інформаційних джерел. Для просторового аналізу бралися лише адміністративно-територіальні одиниці (АТО) найвищого регіонального рівня (макрорегіони) країн Азії – регіони, області, провінції, штати, мухафазы, округи тощо, у тому числі й АТО, де існують напіванклавні території, котрі на суші оточені територією однієї адміністративно-територіальної одиниці, проте мають прямий вихід до морських кордонів держави (приморські напіванклави). При цьому не враховувалися випадки наявності анклавних територій, які в класичному їх розумінні є міждержавними (міжнародними) анклавами (наприклад, Республіка Нахічевань як ексклав Азербайджану). Також до уваги не бралася Російська Федерація як євразійська держава, хоча вона має також анклавні території на першому просторовому рівні системи адміністративно-територіального устрою (наприклад, Республіка Адигея та ін.). У результаті проведеного аналізу виявлено, що субнаціональні (внутрішні) анклави/ексклави найвищого (першого) просторового рівня існують у 25 із 54 країн Азії. Кількість таких анклавних територій була основним критерієм віднесення окремих держав і залежних територій до чотирьох груп країн за ступенем анклавності/ексклавності їхньої державної території.

Перша група – це країни, де відсутні анклавні території першого просторового рівня. До цієї групи належить 26 суверенних держав, два частково визнані

(самопроголошені) державні утворення – Абхазія та Південна Осетія, а також Британська територія в Індійському океані – заморська територія Великобританії. Ця група країн і територій складає загалом 46,3 % від усіх країн Азії. Серед них – це суверенні держави Туреччина, Таїланд, Іран, В'єтнам, Афганістан, Пакистан, Бангладеш, Ірак, Саудівська Аравія та ін. Більшість із них малі за розмірами державної території країни й невеликою кількістю АТО першого порядку, проте на інших ієрархічних рівнях АТП цих країн зустрічаються випадки наявності анклавних територій. До таких держав належить, наприклад Сінгапур, в якому на другому просторовому (окружному) рівні існують як ексклави два виборчі округи (Букіт-Панджанг й Альджунед), оточені повністю територією інших виборчих округів.

До цієї групи нами віднесено також такі держави, як Бруней і Східний Тімор, котрі мають у своєму складі по одному міждержавному ексклаву (Тембуронг у Брунеї й Окуссі-Амбено у Східному Тімори), а також Оман, який має напівексклав – провінцію Мусандам, яка відділена від основної території Омани територією Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ). У свою чергу, ця провінція має ще два невеликі ексклави в оточенні території ОАЕ – вілайєти Мадха й Дібба ель-Байя. Високий рівень анклавності території має також Республіка Кіпр, оскільки тут нараховується чотири міждержавні ексклави, які належать британським суверенним базам Акротірі і Декелія. Між грецьким і турецьким секторами Кіпру розміщена буферна зона ООН, яка де-факто (але не де-юре) також є ексклавом. Напівексклавом є селище Коккіна на північному заході острова, яке контролюється частково визнаною Турецькою Республікою Північного Кіпру (ТРПК). Республіка Кіпр має також чотири міждержавні анклави – села Ксілотімву й Ормідія та дві електростанції в оточенні британського ексклаву Декелія. Окрім того, існує ексклав Республіки Кіпр Стровілія, який межує з базою Декелія й де-факто частково визнаною Турецькою Республікою Північного Кіпру. ТРПК зайняла цей ексклав і нині контролює його, поглинувши в односторонньому порядку [14]. Де-юре Республіку Кіпр можна віднести до країн, які мають субнаціональні анклавні території на першому просторовому рівні, проте вони контролюються ТРПК.

До складу першої групи віднесено також Вірменію, в якій АТО першого рівня у межах державної території Вірменії не мають власних анклавних територій, проте особливістю цієї країни є наявність на її території шести міждержавних анклавних територій та одного міждержавного ексклаву. Вірменським національним (міждержавним) ексклавом площею близько 40 км² на території сусіднього Азербайджану є село Арцвашен (азербайджанська назва *Башкенд* або *Старий Башкенд*), яке де-юре входить до складу Гегаркунікської області Вірменії, проте фактично контролюється азербайджанською владою й відноситься до Кедабекського району Азербайджану. У серпні 1992 р. під час міжетнічного конфлікту в Нагірному Карабаху вірменське населення покинуло це поселення й воно було зайняте азербайджанськими військами. Водночас на території Вірменії існує шість азербайджанських ексклавів, які нині фактично контролюються вірменською владою, після того як азербайджанське населення їх покинуло в 1992 р. Так, азербайджанське село Кяркі (вірменська назва *Тиграшен*), яке де-юре відноситься до Садаракського району Нахічеванської Автономної Республіки, є одночасно міжнародним ексклавом Азербайджану на території Вірменії. Також міжнародними ексклавами є такі азербайджанські ексклави, як Бархударли (22 км²) та Верхня Аскіпара (два села Верхня Аскіпара й Нижня Аскіпара), Софулу й Ярадуллу (північна частин площею 0,12 км² і південна частина площею 0,06 км²). Відповідно до адміністративно-територіального поділу Вірменії, яка фактично контролює ці території, вони розміщені в Тавушській області, а згідно адміністративно-територіальному поділу Азербайджану де-юре відносяться до

Газахського (ексклави Бархударли, Верхня Аскіпара й Софулу) й Агстафинського (Ярадуллу, дві ділянки) районів Азербайджану [5; 14].

До **другої групи** віднесено **13 країн**, які мають у своєму складі по одному субнаціональному (внутрішньому) ексклаву першого рівня. Це найбільш чисельна група країн за ступенем анклавності/ексклавності території на першому (регіональному) ієрархічному рівні АТП з наявністю субнаціональної анклавної території. До цієї групи входять такі суверенні держави, як Індонезія, Південна Корея, Сирія, Киргизія, Таджикистан, Туркменістан, Катар, Ліван і Філіппіни. До цієї групи також віднесено такі частково визнані політико-територіальні (державні) утворення, як Палестина, Тайвань (Китайська Республіка) й Турецька Республіка Північного Кіпру та ніким невизнана (самопроголошена) Нагірно-Карабаська Республіка. Столиці Сирії, Туркменістану, Киргизії, Тайваню, Таджикистану, Лівану та Нагірного Карабаху виділені в окремі АТО найвищого (першого) таксономічного рівня й вони повністю оточені територіями інших АТО найвищого рівня й є повними анклавними, за винятком Бейруту, який є субнаціональним напівексклавом, маючи вихід до узбережжя Середземного моря. В інших країнах цієї групи субнаціональними анклавними/ексклавними є окремі АТО, які оточені територією інших АТО першого порядку, або відділені територіями інших АТО від їхньої основної території. Окрім того, деякі з цих країн мають субнаціональні анклави на проміжному й низовому ієрархічному рівнях (наприклад КНР, Південна Корея, Тайвань, Філіппіни).

Водночас такі країни, як Кіпр, Таджикистан і Киргизія мають міждержавні ексклави й анклави, котрі оточені територією сусідніх країн. Зокрема, Таджикистан має три міждержавні ексклави: ексклав Сарвак, що адміністративно входить до складу Аштського району Согдійської області, оточений територією Папського району Наманганської області Узбекистану, й ексклави Ворух і Західна Калача (або Кайрагач), які адміністративно підпорядковані Ісфаринському району Согдійської області й оточені територією Баткенського та Лейлекського районів Баткенської області Киргизії. Також, водночас, у Киргизії розміщені чотири узбецькі міждержавні ексклави (Сох, Джангай, Чон-Кара й Шахімардан), які оточені територією Баткенської області, а сама Киргизія має у своєму складі один міждержавний ексклав Барак (площа близько 4 км²), який адміністративно входить до складу Кара-Суйського району Ошської області й оточений територією Кургантепінського району Андижанської області Узбекистану. Від основної території Киргизії ексклав Барак відділяє смуга шириною всього 1,5 км [8].

Серед частково визнаних політико-територіальних утворень особливо виділяється Палестина, яка має у своєму складі ексклав Сектор Газа (площа близько 360 км²), відділений від Західного берега р. Йордан територією Ізраїлю, що фактично перетворює Газу в міждержавний анклав за умови повного здобуття незалежності Палестиною.

Третю групу країн за ступенем анклавності/ексклавності державної території складають вісім суверенних держав країн – Японія, М'янма, Ємен, Малайзія, Узбекистан, Монголія, Китай й Казахстан, а також британська заморська територія Акротірі і Декелія, які мають у своєму складі від 2 до 5 анклавних територій. Японія, Ємен і М'янма мають по дві субнаціональні анклавні території регіонального рівня. Так, в Японії існує дві анклавні території регіонального рівня – місто Куманогаво та село Кітаяма, які адміністративно відносяться до префектури Вакаяма й розміщені на межі префектур Мі та Нара та оточені територіями цих префектур. На території Ємену анклавними територіями є Столична мухафаза (столиця Сани), яка повністю оточена територією однойменної мухафази Сана, а також мухафаза Аден, яка є напіванклавом в оточенні мухафази Лахдж.

М'янма до 2008 р. поділялася на 7 штатів і 7 адміністративних областей. Конституція 2008 року в М'янмі задекларувала створення на вищому ієрархічному рівні, окрім штатів й областей, нових національних АТО – самоврядних зон. Назви шести таких зон були оприлюднені в бірманській пресі в серпні 2010 р. Дві з цих самоврядних зон – Палаунг і Па-о – мають по одному ексклаву, відділеному від материнської АТО територією інших АТО.

Дві анклавні території має також заморська територія Великобританії Акротірі і Декелія, в якій військові база Декелія є напівексклавом, а база Айос Ніколаос є анклавом в оточенні території Республіки Кіпр, буферної зони ООН і території частково визнаної Турецької Республіки Північного Кіпру. Водночас, військова база Акротірі є напіванклавом, оточеним із трьох сторін територією Республіки Кіпр, а в оточенні бази Декелія, водночас, розміщені два ексклави Республіки Кіпр – села Ксілотімву й Ормідія та дві невеликі анклавні/ексклавні території (площею 0,28 і 0,61 км²), де розміщені дві кіпрські електростанції [14].

Малайзія має у своєму складі три анклавні території. Зокрема, в Малайзії субнаціональними анклавами є федеральні території Куала-Лумпур і Путраджая, які оточені територією штату Селангор, а також напівексклав Таджунг Туан або мис Рашадо, що адміністративно входить до складу штату Малакка й перебуває в оточенні території штату Негері-Сембілан.

По чотири субнаціональні анклави/ексклави першого ієрархічного рівня мають такі країни, як Монголія й Узбекистан. Так, у Монголії в оточенні аймака Туве розміщено три анклави – столиця Улан-Батор (4704 км²) і підпорядковані йому два ексклави Багануур (620 км²) і Багахангай (140 км²), що є окремими районами столиці. Четвертим субнаціональним анклавом є аймак Дархан-Уул (3275 км²), оточений територією аймака Селенге. В Узбекистані є також чотири субнаціональні анклави – це столиця Ташкент, оточена територією Ташкентської області. До складу Ташкента входить також його ексклав – селище Улугбек, оточене територією Кібрайського району. Водночас, територія столиці оточує невелику частину Зангіатінського району Ташкентської області з сільськими поселеннями (Ханабад та ін.) [14]. Четвертий субнаціональний ексклав першого порядку знаходиться на території Хорезмської області, яка складається з двох частин – західної і східної. Східна частина (сільський схід Турпаккала) Хазараспського району відділена від основної частини області й району територією Турменістану та Республіки Каракалпакстан Узбекистану. Окрім того, Узбекистан виділяється серед азіатських країн наявністю субнаціональних анклавів на нижчих просторових рівнях, а також міждержавних анклавних територій. Він має чотири міждержавні ексклави (Сох, Джангайл, Чон-Кара і Шахімардан), а в оточенні його території розміщені таджицький ексклав Сарвак і киргизький ексклав Барак.

Казахстан відноситься до країн, які мають у своєму складі п'ять анклавних територій. Зокрема, субнаціональними анклавами є столиця Астана, оточена територією Акмолінської області й місто республіканського значення Алмати в оточенні Алматинської області, а також місто Байконур (казахська назва Байконир), який разом із космодромом Байконур утворюють комплекс «Байконур», орендований Росією в Казахстану на період до 2050 р. й оточений територією Кизилординської області. Байконур в офіційних публікаціях фігурує як місто обласного підпорядкування у складі Кизилординської області Казахстану, проте за російсько-казахстанським договором на період оренди космодрому у відносинах із Росією він наділений статусом території федерального значення Російської Федерації [2]. Окрім того, Казахстан має два напівексклави (по-суті, пенеанклави) – Мактааральський район (площа 1800 км²) Південно-Казахстанської області й територія колишнього селища Арнасай, яке відноситься до Шардаринського району

цієї ж області. Після делімітації та демаркації кордону між Казахстаном й Узбекистаном Мактааральський район опинився з трьох сторін оточений територією Узбекистану, а з четвертої він примикає до Чардаринського водосховища на р. Сирдар'я, що відділяє район від основної території області. В 15 км на захід на березі цього ж водосховища розміщена територія колишнього казахського селища Арнасай, що є «каменем спотикання» в казахсько-узбецьких відносинах. Спроби Узбекистану викупити землі анклаву не мали успіху. У 2010 р. жителі селища були переселені в Казахстан, а селище припинило своє існування [7]. На територію цих двох анклавів можна потрапити лише через територію Узбекистану.

Китайська Народна Республіка має також п'ять субнаціональних анклавів/ексклавів першого (регіонального) ієрархічного рівня й значну кількість їх на нижчих просторових рівнях (особливо на рівні автономних округів і провінцій). Так, провінція Хебей має субнаціональний ексклав Саньхе (площа 458 км²), розміщений повністю між територіями міст центрального підпорядкування Пекін та Тяньцзінь і відділений їхніми територіями від основної частини міського округу Ланфан цієї провінції. Цей ексклав складається з міського повіту Саньхе, повіту Саньхе й Дачан-Хуейського автономного повіту. Окрім того, в Нінся-Хуейському автономному районі повіт Лунде має два ексклави, оточені територією провінції Ганьсу. Напіванклавами є також спеціальні автономні райони Китаю – Гонконг (Сянган) і Макао (Аоминь), що «вписані» в територію провінції Гуандун.

Четверту групу азіатських країн за ступенем анклавності державної території складають Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Азербайджан та Індія, які мають найвищий рівень анклавності територій через наявність у їхньому складі значної кількості (понад п'ять) субнаціональних анклавних територій першого порядку. Наявність значної кількості анклавних територій у цих країнах зумовлено наслідками феодальної роздробленості в минулому, наявністю колоніальних володінь європейських держав (зокрема в Індії), дією етнополітичних і природно-географічних чинників.

Об'єднані Арабські Емірати є прикладом країн, де політичний фактор відіграв значну роль у виникненні субнаціональних анклавів через феодальну роздробленість території країни до об'єднання семи еміратів, які нині входять до складу цієї федеративної держави. Тільки два емірати (Абу-Дабі й Ум-ель-Кайвайн) із семи є цілісними територіями й не мають у своєму складі анклавних територій. Загалом на першому просторовому рівні (на рівні еміратів) ОАЕ мають 9 субнаціональних ексклавів й один міждержавний ексклав Нахва, оточений територією Оману (ексклав Мадха). Так, емірат Шарджа має у своєму складі три субнаціональних ексклави – Хаур-Факкан, Кальба і Дібба аль-Хісн й один фактично міжнародний ексклав другого порядку Нахва. Окрім того, в оточенні ексклаву Хаур-Факкан розміщений оманський ексклав Мадха (площа 75 км²), у середині якого розміщений ексклав Шарджи – Нахва. Ексклав Нахва є прикладом ексклавів, котрі оточені територією іншого ексклаву [13].

Найменший емірат Аджман має у своєму складі два субнаціональні ексклави: 1) Масфут в оточенні територій еміратів Шарджа й Дубай та держави Оман; 2) Манама – в оточенні територій еміратів Шарджа та Фуджейра. Водночас, основна частина емірату Аджман є субнаціональним напіванклавом із трьох сторін оточеним територією емірату Шарджа, а з четвертої сторони має вихід до узбережжя Перської затоки.

Емірати Ель-Фуджайра, Дубай і Рас-ель-Хайма мають у своєму складі по одному ексклаву. Так, до складу емірату Рас-ель-Хайма входить великий внутрішній ексклав із найбільшим містом Хувайлат в оточенні територій еміратів Шарджа та її ексклавів Хаур-Факкан і Кальба, а також ексклавів Фуджейри, Аджману й Дубаю та

території Оману на півдні. Емірат Фуджейра має також один напівексклав, відділений від основної території територіями еміратів Шарджа й Рас-ель-Хайма. Цей напівексклав (північна частина емірату з найбільшим містом Дібба), що має вихід до Аравійського моря, більший за основну територію емірату, де розміщена його столиця – місто Ель-Фуджайра. Емірату Дубай належить ексклав Хатта, розміщений між територіями Рас-ель-Хайми, Фуджейри та Оману.

До цієї групи віднесено також **Азербайджан**, на території якого розміщено 13 субнаціональних анклавних територій на першому просторовому рівні. Азербайджан має також у своєму складі Нахічеванську Автономну Республіку, яка є міждержавним ексклавом, та ще 6 міждержавних ексклавів, території яких нині контролюються Вірменією. Також в оточенні азербайджанської території перебуває вірменський міждержавний ексклав Арцвашен, який нині перебуває під азербайджанським контролем. Окрім того, до 2010 р. в оточенні Хачмаського району Азербайджану перебували російські ексклави Храх-Уба (Харахоба, нині Палидли) й Урьян-Уба (Урьяноба). У вересні 2010 р. був підписаний Договір про державний кордон між Азербайджаном і Росією, за яким встановлено державний кордон, що відповідає адміністративним межах між колишніми Дагестанською. АРСР й Азербайджанською РСР до 1954 р. У грудні 2012 р. уряд Дагестану повідомив, що планує розмістити близько 400 жителів Храх-Уби й Урьян-Уби на території Дагестану [6]. Таким чином ці поселення перестали бути анклавними територіями.

Серед субнаціональних анклавних територій в Азербайджані особливе місце займають міста республіканського підпорядкування Мінгечаур, Євлах, Шекі, Нафталан, Ленкорань і столиця Нахічеванської Автономної Республіки місто Нахічевань, території яких є анклавами всередині територій адміністративних районів (відповідно Євлахського, Шекинського, Геранбойського, Ленкоранського й Бабекського). Столиця Баку має один ексклав (селище міського типу Чейльдаг) в оточенні Апшеронського району, а селище Кобу Апшеронського району оточене територією столиці. В Ленкоранському районі розміщений напівексклав, відділений від основної території Массалінським районом. Окрім того, існують ще два невеликі ексклави, які адміністративно відносяться до Губинського району: одне біля поселення Зохрабенд, а другий – село Ялавандж в оточенні територій Шабранського й Сіазаньського районів. Ще один ексклав – це село Агбаш і санаторій Кала-алти (Чираг-гала) розміщені на території Сіазаньського району, але адміністративно входять до складу Шабранського району. Також субнаціональним ексклавом є територія села Астрахановка та хутора Владимировка Огузького району, які відділені від основної території району територіями Шекинського, Агдашського та Габалинського районів [14].

Серед країн світу найвищим ступенем анклавності державної території виділяється **Індія**, яка має найбільшу кількість субнаціональних ексклавів й до недавнього часу мала найбільшу кількість міждержавних ексклавів разом із Бангладеш в історичній області Куч-Бехар. Так, в оточенні території Бангладеш до 2015 р. перебувало 106 ексклавів індійського округу Куч-Бехар штату Західна Бенгалія, у тому числі три анклави другого порядку й один третього порядку [1]. Водночас, в оточенні території Індії розміщувалося 92 ексклави Бангладеш, у тому числі 21 анклав другого порядку. У червні 2015 р. Індія й Бангладеш підписали угоду про сухопутний кордон, за якою передбачався обмін територіями. За цією угодою Індія зобов'язувалася передати Бангладеш 111 анклавів у штатах Ассам, Західна Бенгалія, Тріпура й Мегхалая загальною площею близько 70 км², а Бангладеш – передати Індії 51 анклав загальною площею близько 28 км². Після обміну територіями жителям анклавів було запропоновано вибрати громадянство [3]. Після підписання угоди 91 колишній ексклав Бангладеш був ліквідований станом на

31 липня 2015 р., проте було збережено найбільший бангладешський ексклав Дахарам-Ангарпота площею 18,7 км² із населенням близько 20 тис. осіб, який відділений від основної території Бангладеш у найближчій точці всього на 178 м. Для доступу до цього ексклаву Бангладеш орендувала в Індії на 999 років смугу території шириною 85 м (т. зв. коридор Тін Бінгха). Станом на 31 липня 2015 р. Індія передала Бангладеш усі свої 106 ексклавів [15]. Таким чином із політичної карти зник найбільший у світі анклавний комплекс, проте Індія все ж таки залишається країною з найвищим рівнем субнаціональної анклавності державної території, оскільки на її території розміщено **26 субнаціональних анклавів першого порядку**. Такий високий рівень анклавності державної території Індії є наслідком значної феодалної роздробленості її до періоду британського колоніального панування й збереження за індійськими князями їхніх володінь за часів існування Британської Індії (так звані туземні князівства), а також наявністю великої кількості колоніальних володінь, якими володіли на півострові Індостан, окрім Великобританії, інші європейські держави (Франція, Португалія) в XVI–XX ст.

На сьогодні в Індії найбільшу кількість субнаціональних ексклавів мають союзні території, серед яких особливо виділяється територія Пудучеррі (Пондішері), утворена на основі об'єднання чотирьох несуміжних територій (колишні французькі колонії) – Мае на узбережжі Аравійського моря й Пудучеррі, Карайкал (Карікал) та Янам (Янаон) на узбережжі Бенгальської затоки із тих областей, які до 1954 р. складала Французьку Індію [11]. У складі союзної території Пудучеррі окрім основної частини існує ще 16 ексклавів, із яких в окрузі Пудучеррі (293 км²) нараховується 12 (оточені територією штату Тамілнад), тоді як округ Янам (близько 30 км²) – ексклав, оточений територією штату Андрха-Прадеш, а округ Карайкал (160 км²) є напівексклавом, оточеним із трьох сторін територією штату Тамілнад. Округ Мае (9 км²) складається із трьох частин (ексклавів), які оточені територією штату Керала. Отже, загалом союзна територія Пудучеррі представляє собою анклавний комплекс на субнаціональному рівні, який складається з 17 ексклавів, оточених територією штатів Андрха-Прадеш, Тамілнад і Керала. Окрім того, в оточенні основної території округу Пудучеррі розміщено невеликий ексклав округу Куддалор, що адміністративно входить до складу штату Тамілнад. Також союзна територія Пудучеррі (округ Карайкал) розділяє на дві частини округ Нагапаттінам у штаті Тамілнад – на північну й південну, з яких північна частина є анклавною територією другого порядку в Індії.

Союзна територія Даман і Діу складається із двох частин – основної (Даман) й округу Діу, до складу якого входять острів Діу й ділянка на материк у напрямку східного берега острова, на якій розміщено поселення Гхогхла в оточенні території штату Гуджарат. Округ Діу до 1961 р. був португальською колонією Діу, як й округ Даман. Округ Даман також представляє собою анклав на березі Аравійського моря, який із півночі, сходу й півдня оточений територією округу Валсад штату Гуджарат. Таким чином, округи Даман і Діу є двома індійськими субнаціональними ексклавами першого порядку.

У складі іншої союзної території Індії – Дадра і Нагар-Хавелі (Нагархавелі) – існує також субнаціональний ексклав Дадра в оточенні території штату Гуджарат. Округ Дадра до 1954 р. був португальською колонією. Водночас, територія округу Нагархавелі оточує невеликий субнаціональний ексклав Магхвал, що адміністративно входить до складу штату Гуджарат.

На рівні індійських штатів існує також ще чотири анклавні території. Так, штат Ассам має три невеликі ексклави (Чото Покалагі, Гобраркутхі й Рамрайєркутхі), які адміністративно входять до складу округу Дхутрі й оточені територією округу Куч-Бехар штату Західна Бенгалія. Окрім того, до складу штату Західна Бенгалія

входить невелика територія екскаву Бара Лоукутхі (округ Куч-Бехар) площею 5,47 км², що оточена територією округу Кокраджур штату Ассаму [14]. Отже, Індія виділяється серед азіатських країн дуже високим ступенем субнаціональної анклавності державної території, що є наслідком минулого історичного розвитку країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного нами просторового аналізу ступеня субнаціональної анклавності державних територій на основі політико-адміністративних карт країн Азії, літературних джерел засвідчують, що в багатьох країнах Азії існує значна кількість субнаціональних (внутрішніх) анклавів та екскавів на першому (найвищому) просторовому рівні АТП країн. Ще більша кількість анклавних територій існує на більш нижчих просторових рівнях систем АТП більшості азіатських країн, що потребує детальнішого просторового аналізу під час складання політико-географічних характеристик окремих країн континенту й виявлення факторів, що зумовили появу анклавних територій у них. Перспективи подальших досліджень пов'язані з детальнішим аналізом просторового поширення субнаціональних анклавів на нижчих просторових рівнях в окремих країнах Азії.

Джерела та література

1. Анклавы Куч-Бихара [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%8B_%D0%9A%D1%83%D1%87-%D0%91%D0%B8%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B0
2. Байконур (город) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%83%D1%80_\(%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%83%D1%80_(%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4))
3. Бангладеш подписал соглашение с Индией об обмене анклавами / Русская служба BBC. – 2015. – 6 июня [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bbc.com/russian/rolling_news/2015/06/150606_rn_india_bangladesh_enclaves
4. Винокуров Е. Ю. Теория анклавов / Е. Ю. Винокуров. – Калининград : Терра Балтика, 2007. – 342 с.
5. Газахский район [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
6. Дагестану понадобилось 900 миллионов на переселение лезгин из Азербайджана / Lenta.ru. – 2012. – 26 декабря [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lenta.ru/news/2012/12/26/resettlement/>
7. Доброта Любовь. Переселенцы из Арнася / Любовь Доброта [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.meta.kz/676443-pereselency-iz-arnasaya.html>
8. Жекшеев К. Андижанское пограничье. Кому выгоден очаг напряженности в кыргызском анклаве Барак / К. Жекшеев К. // Центральная Азия. – 2008. – 8 апр. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1207646400>
9. Зверев Ю. М. Классификация внешних анклавных (экскавных) территорий мира / Ю. М. Зверев // География XXI века : сб. науч. тр., посвящ. 40-летию фак. географии и геоэкологии БФУ им. И. Канта / Балт. федер. ун-т им. И. Канта. – Калининград : БФУ им. И. Канта, 2012. – С. 140–149.
10. Лажнік В. Й. Субнаціональні анклави й екскави в країнах Європи / В. Й. Лажнік // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали I Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 9–10 жовт. 2014 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – С. 62–68.
11. Пудучерри [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%83%D0%B4%D1%83%D1%87%D0%B5%D1%80%D1%80%D0%B8>
12. Рожков-Юрьевский Ю. Д. Понятия «анклав / энклав» и «экскав» и их использование для политико-географической характеристики Калининградской области / Ю. Д. Рожков-Юрьевский // Балтийский регион. – 2013. – № 2 (16). – С. 149–161.

13. Arabian Enclaves and Counter-Enclaves – United Arab Emirates, Middle East // Bootsnnall. – 2008. – 14 May [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bootsnnall.com/articles/08-05/arabian-enclaves-and-counter-enclaves-united-arab-emirates-middle-east.html>
14. List of enclaves and exclaves [Electronic resource]. – Access mode : https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_enclaves_and_exclaves#Subnational_exclaves_that_are_not_enclaves
15. Taylor Adam. Say goodbye to the weirdest border dispute in the world / Adam Taylor // Washington Post. – 2015. – 1 August [Electronic resource]. – Access mode : https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/08/01/say-goodbye-to-the-weirdest-border-dispute-in-the-world/?tid=pm_world_pop_b.

УДК 342.25(44)

О. І. Хірочинська – старший викладач кафедри романських мов та інтерлінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Особливості адміністративно-територіального реформування Франції

Роботу виконано на кафедрі романських мов та інтерлінгвістики СХУ ім. Лесі Українки

Розглядається досвід адміністративно-територіального реформування Франції. Аналізуються принципи формування й повноваження територіальних самоврядних колективів, їх місце в адміністративно-територіальній системі, специфіка функціонування дуалістичної моделі управління в регіонах. Розкривається сутність нового регіоналізму як підґрунтя адміністративно-територіального реформування.

Ключові слова: департамент, регіон, кантон, комуна, адміністративно-територіальне реформування.

Khirochynska O. I. Peculiarities of Administrative-territorial Reformation of France.

The paper deals with the experience of administrative-territorial reformation of France. Analyzes the principles of forming and plenary powers of territorial self-governing collectives, their place in the administrative-territorial system, the specific of functioning of dualistic model of administration in regions. Reveals the essence of the new regionalism as substratum of administrative-territorial reformation.

Key words: department, region, canton, commune, administrative-territorial reformation.

Постановка наукової проблеми. Строго унітарна Франція з міцною вертикаллю державної влади у 1980-х роках пережила процес децентралізації, що полягав у наданні більших повноважень місцевим владам. Упродовж наступних років цей процес ще більш посилювався. Для адміністративного устрою Французької Республіки характерним є поєднання управління місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, причому із запровадженням ідеї децентралізації у цій країні все більше повноважень поступово переходить від органів державної влади до органів місцевого самоврядування.

Виходячи з вищенаведеного, ставимо за **мету** висвітлити проблематику адміністративно-територіального устрою Французької Республіки, простежити особливості територіального устрою цієї країни та розглянути основні напрями